

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-40-44

Омельченко Андрій Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри приватного права
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
e-mail: a.omelchenko@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8407-8555>

СОЦІАЛЬНІ ТА ТРУДОВІ ПРАВА ОСІБ, ЩО ОТРИМАЛИ ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ АБО СТАТУС БІЖЕНЦЯ ЗА КОРДОНОМ

Через збройний напад Росії на Україну Європейський Союз запровадив спеціальний захист українців у країнах ЄС, який передбачає спрощену процедуру перетину кордону та перебування в цих країнах.

Важливими міжнародно-правовими джерелами у досліджуваній сфері є Конвенція про статус біженців 1951 р. та Директива ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому». Зазначена Директива ЄС вперше на практиці запрацювала саме для українців і визначила вірєць заходів тимчасового захисту, які раніше державами не застосовувалися.

Запровадження механізму тимчасового захисту поставило на порядок денний питання, пов'язане із визначенням мінімального обсягу соціальних прав переміщених осіб, адже кожна держава має власні національні системи їхньої реалізації. Саме внутрішньодержавні соціальні програми кожної із країн ЄС застосовуються щодо осіб, які отримали тимчасовий захист.

У статті досліджується правовий статус українців, котрі покидають Україну через війну, у випадку отримання ними тимчасового захисту або статусу біженця. Статус тимчасового захисту можна отримати в будь-якій безпечній країні, яка входить до ЄС, на відміну від статусу біженця, який можна отримати лише в тій безпечній країні, кордон якої особа перетнула вперше.

Тимчасовий захист дає українцям практично ті ж права, які мають громадяни країни перебування в ЄС, і можливість повернутися додому, як тільки це стане безпечно. У випадку отримання статусу біженця повернутися до країни громадянства можна буде лише за умови, що підстави для надання такого статусу припинили своє існування.

У статті окремо аналізуються положення Законів України «Про зовнішню трудову міграцію», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», права трудових мігрантів. Зроблено висновок про те, що отримання тимчасового захисту або статусу біженця працівником не позбавляє таку особу громадянства України та не обмежує обсяг її трудових прав на території України.

Ключові слова: права людини, соціальні права, трудові права, тимчасовий захист, статус біженця, трудова міграція, воєнний стан.

Omelchenko A. SOCIAL AND LABOR RIGHTS OF PERSONS WHO HAVE RECEIVED TEMPORARY PROTECTION OR REFUGEE STATUS ABROAD

Due to Russia's armed attack on Ukraine, the European Union introduced special protection for Ukrainians in EU countries, which provides for a simplified procedure for crossing the border and staying in these countries.

Important international legal sources in the researched area are the Convention on the Status of Refugees of 1951 and EU Directive 2001/55/EC of July 20, 2001 "On minimum standards for providing temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting balance efforts between member states to receive such persons and responsibility for the consequences of such reception". For the first time, the specified EU Directive worked in practice specifically for Ukrainians and defined a model of temporary protection measures that had not been applied by states before.

The introduction of the mechanism of temporary protection put on the agenda the issue related to the determination of the minimum amount of social rights of displaced persons, because each state has its own national systems for their implementation. It is the domestic social programs of each of the EU countries that apply to persons who have received temporary protection.

The article examines the legal status of Ukrainians who leave Ukraine due to the war, in case they receive temporary protection or refugee status. Temporary protection status can be obtained in any safe country that is part of the EU, unlike refugee status, which can only be obtained in the safe country that the person crossed the border for the first time.

Temporary protection gives Ukrainians practically the same rights as citizens of the host country in the EU, and the opportunity to return home as soon as it becomes safe to do so. In the case of receiving refugee status, it will be possible to return to the country of citizenship only if the grounds for granting such status have ceased to exist.

The article separately analyzes the provisions of the Laws of Ukraine "On External Labor Migration", "On the Organization of Labor Relations in Martial Law", and the rights of labor migrants. It was concluded that receiving temporary protection or refugee status by an employee does not deprive such a person of Ukrainian citizenship and does not limit the scope of his labor rights on the territory of Ukraine.

Key words: human rights, social rights, labor rights, temporary protection, refugee status, labor migration, martial law.

Постановка проблеми. Через збройний напад Росії на Україну Європейський Союз запровадив спеціальний захист українців у країнах ЄС, який передбачає спрощену процедуру перетину кордону та перебування в цих країнах. У кожній країні ЄС діє національне законодавство щодо можливості отримання міжнародного захисту шляхом подання запиту на отримання притулку і набуття статусу біженця.

Можна виокремити дві серйозні проблеми, пов'язані з трудовою міграцією - відтік робочої сили з України та масове шахрайство щодо українців, які шукають роботу за кордоном. В той самий час, необхідно зазначити, що вільний рух людей з метою працевлаштування є загальносвітовою тенденцією. Цей етап вже фактично пройдений країнами центральної та східної Європи, у яких така лібералізація вже відбулася у межах розширення Євросоюзу та зникнення кордонів для переміщення.

Метою статті є дослідження соціальних та трудових прав осіб, що отримали тимчасовий захист або статус біженця за кордоном.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на новизну теми дослідження вона ще не знайшла належного відображення у працях науково-теоретичного характеру. Окремі матеріали, які були опубліковані у фахових аналітичних виданнях, аналізуються в цій статті.

Вклад основного матеріалу дослідження. У досліджуваній сфері правового регулювання діють Конституція України [1], закони України «Про зовнішню трудову міграцію» [2], «Про зайнятість населення» [3], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном» [4] та інші нормативно-правові акти. Важливими міжнародно-правовими джерелами є Конвенція про статус біженців 1951 р. [5] та Директива ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому» [6].

Конвенція про статус біженців ухвалена 28 липня 1951 р. в Женеві конференцією повноважних представників, скликану відповідно до резолюції 429 (V) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1950 р. Набула чинності 22 квітня 1954 р. Ця Конвенція дає визначення поняття «біженець» та встановлює загальні підстави, на яких надається статус біженця. Конвенція забороняє будь-яку дискримінацію щодо біженців. Частиною прав біженці користуються на рівні з громадянами приймаючої їх країни, частиною – на тих же умовах, що й іноземці. Конвенція допускає вислання біженця в інтересах державної безпеки, але забороняє їх повернення до держави, з якої вони бігли, побоюючись переслідування [5].

Директива ЄС 2001/55/ЄС від 20.07.2001 «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб й відповідальності за наслідки такого прийому» вперше на практиці запрацювала саме для українців. Саме вона і визначила взірць заходів тимчасового захисту, які раніше державами не застосовувалися [6].

Рада Європи зі свого боку підтримала застосування процедури тимчасового захисту та забезпечення відкритих кордонів в Європу для вимушених переселенців з України. Про це було заявлено у Резолюції ПАРЄ № 2448 від 22.06.2022 року. Наголошуючи на тому, що у документах Ради Європи визначено значну кількість стандартів прав людини, серед яких і ті, що в сучасних умовах є нагальними для людей, які втікають від війни, Рада Європи заохочує всі інституції Європейського Союзу їх дотримуватися. Важливі у сфері реалізації прав людини документи Ради Європи були повторно наголошені у Рекомендації CM/Rec(2022)17, ухваленій 20.05.2022 р. [8].

Запровадження механізму тимчасового захисту поставило на порядок денний питання, пов'язане із визначенням мінімального обсягу соціальних прав переміщених осіб, адже кожна держава має власні національні системи їхньої реалізації. А саме внутрішньодержавні соціальні програми кожної із країн ЄС і застосовуються щодо осіб, які отримали тимчасовий захист. Механізм тимчасового захисту продовжує активно використовуватися, демонструючи європейську солідарність щодо підтримки України. З часом його можна лише вдосконалювати з урахуванням тих прогалин чи упущень, які підтверджує практика щоденного застосування [8].

Щодо статусу українців, котрі покидають Україну через війну, слід зазначити наступне.

З 2017 р. українцям не потрібна віза для в'їзду до Шенгенської зони. При перетині кордону не слід відразу визначати свій статус. Особа має три можливості: 1) залишатися у статусі туриста (90 календарних днів з дати в'їзду, особа повністю самостійно забезпечує своє перебування, не має права працювати); 2) подати документи на отримання статусу біженця (події в Україні є безумовною підставою для отримання такого статусу незалежно від місця проживання в Україні); процедура отримання такого статусу тривала –

може займати більше півроку; 3) отримати тимчасовий захист згідно з Директивою ЄС 2001/55/ЄС від 20.07.2001 р. про тимчасовий захист (статус надається відразу, без тривалих формальностей строком на рік і може бути автоматично пролонгований до 3 років. Якщо ситуація покращиться раніше, до спливу року, захист може бути припинено). Після отримання тимчасового захисту можна прибути в ту країну ЄС, де буде зручніше знайти місце проживання [7].

Розглянемо детальніше правові статуси тимчасового захисту та біженця.

Так, тимчасовий захист не означає отримання статусу біженця відповідно до Женевської конвенції про статус біженців 1951 р. [5], який надає права, аналогічні посвідці на проживання. Втім, особи, які отримали тимчасовий захист у ЄС, можуть у будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця. Тимчасовий захист спрямований на негайний захист переміщених осіб, у т.ч. тих, які втекли з зон збройного конфлікту. Хоча він не пов'язаний з міжнародним захистом, проте зменшує потребу негайно звертатися за ним, оскільки гарантує надання дозволу на проживання.

Якщо особа проживала в Україні на постійній основі і виїхала з країни, щоб уникнути війни, з 24 лютого 2022 р., вона має право на тимчасовий захист у будь-якій країні ЄС. У Єврокомісії прогнозували, що захисту від війни в Україні в ЄС шукатимуть від 2,5 до 6,5 млн переміщених українців. Рада ЄС на засіданні в Брюсселі 4 березня 2022 р. проголосувала запустити директиву ЄС 2001/55/ЄС від 20.07.2001 р. про тимчасовий захист, яка ніколи раніше не використовувалася і призначена для надання негайної допомоги та захисту біженцям через війну за спрощеним порядком [7].

До прав осіб, які користуються тимчасовим захистом в ЄС, відносяться: 1) право на проживання на період тимчасового захисту (на 1 рік з можливістю продовження); 2) доступ до житла; 3) соціальна допомога; 4) медична допомога; 5) опіка над дітьми та підлітками без супроводу; 6) доступ до освіти для дітей та підлітків; 7) доступ до ринку праці (відповідно до політики країн ЄС на ринку праці); 8) право на відповідну інформацію про тимчасовий захист; 9) можливість отримати статус біженця в майбутньому; 10) можливість повернутися в країну громадянства в будь-який момент [7].

Для того, щоб скористатися цими правами, необхідно звернутися за дозволом на проживання до органів влади, які займаються питаннями тимчасового захисту. В різних державах це можуть бути різні установи, тому слід орієнтуватися на місці.

До осіб, на яких поширюється тимчасовий захист у ЄС відносяться: 1) громадяни України, а також члени їх сімей, які проживали в країні до 24 лютого 2022 р. включно і були вимушені її залишити через війну; 2) особи без громадянства та громадяни третіх країн, які користувалися міжнародним або еквівалентним захистом в Україні, а також члени їх сімей; 3) громадяни інших країн, які не є громадянами України, та особи без громадянства, які можуть довести, що вони легально проживали в Україні на підставі чинного дозволу на постійне проживання і не можуть безпечно повернутися до країни свого походження, мають право на тимчасовий захист ЄС або відповідний національний захист залежно від країни, в якій вони перебувають; 4) держави-члени можуть поширити тимчасовий захист на осіб, які виїхали з України до 24 лютого 2022 р. через посилення загрози або опинилися на території Європейського Союзу (наприклад, через відпустку або роботу) до цієї дати та внаслідок збройного конфлікту не можуть повернутися в Україну [7].

Процедура отримання тимчасового захисту в ЄС полягає в наступному. У першу чергу необхідно подати запит до національних органів країни на отримання дозволу на проживання для тимчасового захисту, а далі слідувати вказівкам у рамках національного процесу. Цей процес включатиме реєстрацію даних про особу і підтвердження того, що на особу поширюється тимчасовий захист, і що жодне з положень про виключення не застосовується у конкретній ситуації.

Строк дії тимчасового захисту встановлювався до 4 березня 2023 р. Якщо причини надання тимчасового захисту не зникають, він автоматично подовжується на 6 місяців двічі, тобто до 4 березня 2024 р. Якщо причини залишаються і надалі, Європейська комісія може запропонувати Раді продовжити тимчасовий захист ще на рік, тобто до 4 березня 2025 р. [7].

Якщо особа виїжджає з України через війну з Росією, вона зможе подорожувати до інших країн ЄС. Громадяни України, які подорожують згідно безвізового режиму, мають право вільно пересуватися в межах Європейського Союзу після в'їзду на його територію протягом 90 днів. На цій основі особа може вибрати державу-член ЄС, у якій хоче скористатися правами на тимчасовий захист. Після того, як держава-член надала особі тимчасовий захист, така особа все ще має право подорожувати в межах Європейського Союзу до 90 днів протягом 180-денного періоду, але скористатися правами, отриманими від тимчасового захисту, зможе лише в державі-члені, яка надала дозвіл на проживання. Однак інша держава-член на дискреційній основі може вирішити видати особі інший дозвіл на проживання [7].

Важливо зазначити, що зазначена вище директива про тимчасовий захист діє у всіх країнах-членах ЄС, крім Данії. Тимчасовий захист не застосовується в країнах Шенгенської зони, які не є членами ЄС: в Швейцарії, Норвегії, Ліхтенштейні, Ісландії.

Щодо статусу біженця слід зазначити наступне.

Статус біженця в країнах ЄС застосовують до людей, яких переслідують індивідуально через соціальну, політичну, расову належність. Це індивідуальне право, яке надається після спеціального адміністративного та юридичного процесу, що визначає, чи є у особи обґрунтована небезпека бути переслідуваною. Отримувати статус біженця має сенс у тому випадку, якщо особа планує й далі жити в ЄС.

Подати заявку на отримання статусу біженця можна під час в'їзду в країну, повідомивши офіцера прикордонної служби. На час розгляду заяви необхідно залишатися в країні, в якій вона була подана. На визнання статусу біженця можна чекати багато місяців. У цей час (приблизно півроку) вилучають паспорт, тому неможливо виїхати з країни перебування або влаштуватися на роботу [7].

При отриманні статусу біженця надаються такі права: 1) право на проживання на період до 3 років з можливістю продовження ще на 2 роки; 2) медична допомога; 3) доступ до освіти для дітей та підлітків; 4) доступ до ринку праці (відповідно до політики країн ЄС на ринку праці); 5) право на соціально-побутові послуги; 6) право на укладання шлюбу; 7) право на щомісячну грошову допомогу [7].

У процесі отримання статусу біженця до особи застосовуються такі обмеження: 1) неможливість залишити приймаючу країну до моменту отримання статусу; 2) неможливість повернутися в Україну після отримання статусу; 3) позбавлення особистих документів; 4) неможливість працевлаштуватися до моменту отримання статусу, а також у разі відмови у його наданні [7].

Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудовах мігрантів) і членів їхніх сімей. Дія цього закону поширюється на трудових мігрантів, які: 1) працюють на підставі трудового договору (контракту); 2) самостійно забезпечують себе роботою; 3) надають оплачувані послуги (виконують роботи); 4) здійснюють іншу оплачувану діяльність, не заборонену законодавством держави перебування. Дія зазначеного закону поширюється також на членів сімей трудових мігрантів [2].

Верховна Рада України посилила захист українців, які працевлаштовуються за кордоном шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном» [4].

Слід також зазначити, що під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [10], діють обмеження та особливості організації трудових відносин, встановлені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [9].

Висновки. Через збройний напад Росії на Україну Європейський Союз запровадив спеціальний захист українців у країнах ЄС, який передбачає спрощену процедуру перетину кордону та перебування в цих країнах.

Важливими міжнародно-правовими джерелами у досліджуваній сфері є Конвенція про статус біженців 1951 р. та Директива ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому». Зазначена Директива ЄС вперше на практиці запрацювала саме для українців і визначила взірць заходів тимчасового захисту, які раніше державами не застосовувалися.

Українці, котрі покидають Україну через війну, можуть отримати статус тимчасового захисту або статус біженця. Статус тимчасового захисту можна отримати в будь-якій безпечній країні, яка входить до ЄС, на відміну від статусу біженця, який можна отримати лише в тій безпечній країні, кордон якої особа перетнула вперше. Тимчасовий захист дає українцям практично ті ж права, які мають громадяни країни перебування в ЄС, і можливість повернутися додому, як тільки це стане безпечно. У випадку отримання статусу біженця повернутися до країни громадянства можна буде лише за умови, що підстави для надання такого статусу припинили своє існування.

Положення Конституції України, Законів України «Про зовнішню трудову міграцію», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» дають можливість зробити висновок про те, що отримання тимчасового захисту або статусу біженця працівником не позбавляє таку особу громадянства України та не обмежує обсяг її трудових прав на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 листопада 2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
3. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном» : Закон України від 20 березня 2023 р. № 2982-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-20#Text>
5. Конвенція про статус біженців 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
6. Директива ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому». URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf
7. Косар Д. Статус біженця чи тимчасовий захист у Європі: за і проти. Юридична газета, 18 березня 2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/status-bizhencya-chi-timchasoviy-zahist-u-evropi-za-i->

proti.html

8. Гуманітарні наслідки російського вторгнення в Україну змусили українців рятуватися від війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3588346-socialni-prava-ukrainciv-za-kordonom-pro-timcasovij-zahist-v-krainah-es.html>

9. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. *Zakon № 254k/96-VR*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu. (2015, November 5). [On external labor migration]. *Zakon Ukrainy № 761-VIII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text> [in Ukrainian].

3. Pro zainiatist naselennia. (2012, July 5). [On population employment]. *Zakon Ukrainy № 5067-VI*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> [in Ukrainian].

4. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zakhystu prav trudovykh mihrantiv ta borotby z shakhraistvom u pratsevlashtuvanni za kordonom». (2023, March 20). [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the protection of the rights of labor migrants and the fight against fraud in employment abroad.]. *Zakon Ukrainy № 2982-IX*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-20#Text> [in Ukrainian].

5. Konventsiiia pro status bizhentsiv. (1951, July 28). [Convention on the Status of Refugees]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text [in Ukrainian].

6. Pro minimalni standarty dlia nadannia tymchasovoho zakhystu u razi masovoho naplyvu peremishchenykh osib ta pro zakhody, shcho spryiaiu zbalansovanosti zusyl mizh derzhavamy-chlenamy shchodo pryiomu takykh osib ta vidpovidalnosti za naslidky takoho pryiomu. (2001, 20 July). *Dyrektyva YeS 2001/55/IeS*. Retrieved from: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf [in Ukrainian].

7. Kosar, D. (2022, March 18). Status bizhentsia chy tymchasovyi zakhyst u Yevropi: za i proty. [Refugee status or temporary protection in Europe: pros and cons]. *Yurydychna hazeta*. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/status-bizhencya-chi-timchasoviy-zahist-u-evropi-za-i-proti.html> [in Ukrainian].

8. Humanitarni naslidky rosiiskoho vtorhnennia v Ukrainu zmusyly ukraintsiv riatuvatysia vid viiny. [The humanitarian consequences of the Russian invasion of Ukraine forced Ukrainians to flee the war]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3588346-socialni-prava-ukrainciv-za-kordonom-pro-timcasovij-zahist-v-krainah-es.html> [in Ukrainian].

9. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu. (2022, March 15). [On the organization of labor relations under martial law]. *Zakon Ukrainy № 2136-IX*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> [in Ukrainian].

10. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. (2015, May 12). [On the legal regime of martial law]. *Zakon Ukrainy № 389-VIII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 21.05.2023